

LANDAJUELA,

Anton, IV.

35.- IRUÑA

Ogetabat urte, Arratia-tik at gitxi ibilia, gitxi ibilia ta ikusi be oso gitxi ikusia nintzan. Ala-ta bere jayoterria, lagun adizkideak, etxera ta danak atzean itxirik espainarren morroi doakabetsua izatera naroardie: Iruñara.

Eundak gudarigai bultziratu ginduezan Bilbon, Iruña-rakoak gitxi batzuk besterik ez, eta adisikide ta lagun zarrik bat bera bez.

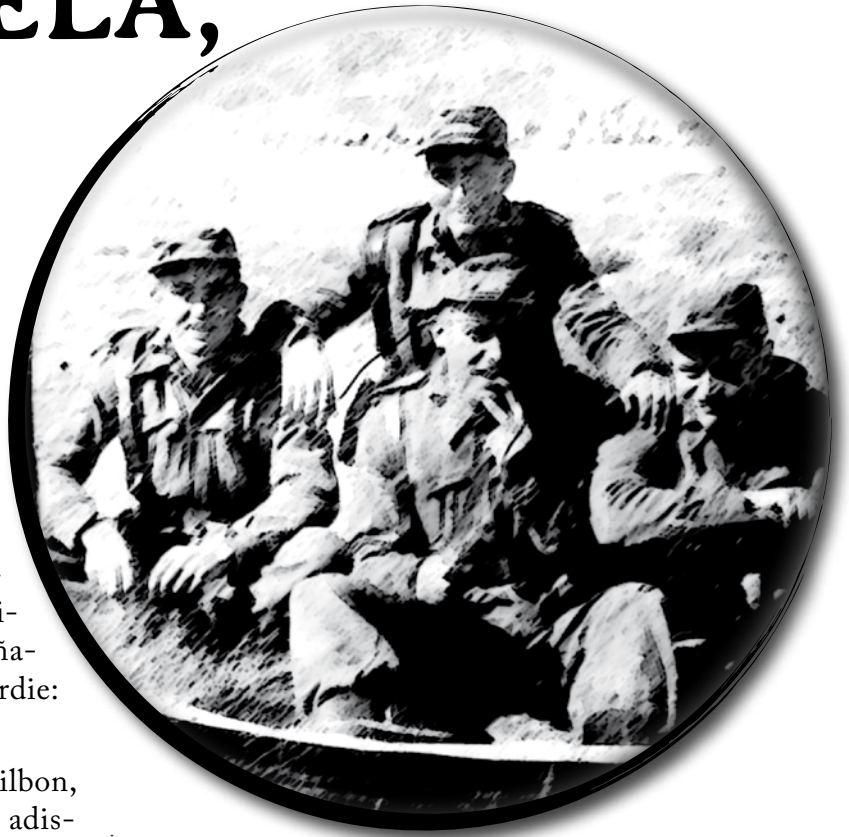
Aldean geunkazan soñekoak kendu arazo ta kakiz berjantzirik, batzuentzat andiegi ta bes-tetzuentzat txikiegiak izanik, eta mearregiak, irripar eraginkor gebiltzazan tximinoak bagintzazan Iruña-ko kaleetan zear.

Lenengo bost illabeteak etxeko biziera lakoak izan ezarren onez emon genduzan, zigorpera txirrist egin geinkean arri labanetatik urrundurik eta, araundian artoski genbiltzanzalako.

6gn illabetea, au zan garagarraren 17an Cuidadela eritxon tokian jagole ta zelatari gengozeanean, nengoan lekutik beragoan, Ciudadelako enparantza, gizontzar morroskoak mai baten inguruan, andrazkoen batzuk be, arteko ziralarik. Alako batean...España! entzun neban, abotsa nondik etorren ez-nenkiala.

Gaua illundirik egoan, eta morrosko ta andra areik tximista bazen askarrago aldendu ziran egozan leku aretatik. Militarrek ziran.

Ondoan ez-neukan lagunik eta, zer egin neikean alako estualdi baten? Fusilla zan neukan lagun bakarra, et balak txispa egiteko lekuan ipiñirik, zer gertatukozan geldirik nengoan.

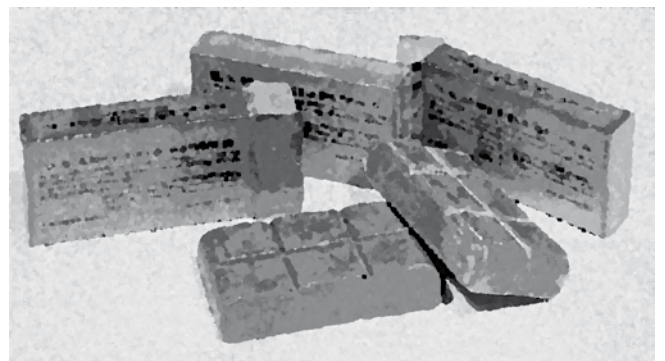

Bai-etorran kabua ondoan gudari bat ebala eta, alkarri geure agurra egiñez gero itaundu neuntsoen, zer jazo zan an beko landan.

Iñork ezer etzekian, eta gudari lagunakana jon nintzanean, an bere erantzun bardiña jaso neban ezer bere ezekiela.

Illabete berean, 18gn goizez guk ezer jakin ezarren, zer edo zer bai ekien koartelea, ordu bete lenago etorri jakunda, txanda barria.

An gengoan gudaletxean, soñekoak kendu barrik, eta laster baten ekarri ta emon euskuezan txokolate irudiko paketetxuak, gaxo zaurituak ara-orra erabilteko ogetxoan bere bai.

Danok gengozan urduri, eroapena galdurik, kez-kati, kez-kati ta artegetasun aretan gengozenla-rik, txuskero bigarren izena daroen kabo zarrak aoa zabaldu eban, eta geroago aitatu dautsuedan “txokolate paketeak”, zauriak osateko gaiak zi-rala esan euskun-eta, ondo zaindu genduzan.

Olantxe izan gintzazan goizeko orduak aurre-ra egiten eben artean, ogibitarteko txiki mirriz zutik jan-eta, buruz aurre, gerturik egozan ka-mioi zarretara sarturik, algeduan eran Zarago-zara-ñoko bidea egitera.

Ibiliz eta beti aurrera joanez Muskaria-raño, Tudela-raño eldu gintzazan, Naparroa-ren ego-musturra. Emengo bidertzean egoan ume ta gizadiak guk genkian baiño geiago ekien-da, arrera onez artu ginduezan. Eta bereala asi ziran urlie erria “geurea da”, besteen bat be beingoan “izago da” esaten, España-ren zalbatzalleak gintzazala usterik. Areen ustea ta gurea ez etozan bat, zer gertatzen zan guk ez genkian-da.

Geldialdi labur bat egiñez gero, barriro bere bi-deari loturik aurrera goiazan, Zaldia-raño. Eldu gintzazan noizbaten, koartel edo gudarietxe ba-ten ateetara. Jatsi giñan da, barrura sartu, koar-tel aren iguru-mariak ikustemiñez. Barruratu

eta enparantza txiki batean aurkitzeak, gelditu egin nintzan.

Enparantza esanik dodan lez txikia izanik, alde batean korta itxurazko zaldietzauntzat utsik, baiña alako etxauntza txoko batean gudaria egoan zaldi bi zaintzen eta, beste zeregin ba-tzuek egiten. Enparantza-ren erdian maiari in-gurua egiñik, lasai ezarririk, iru gizonezko ego-zan: Ogibidez izardun zan bat eta, beste biak “baturroak”, kakizko soñeko barriz jantziak, gudaketarako deiaren zai egozanak. Eta alan gengozalarik beste ateen batetik kamioiak bete euskuezan, ingurumari izan ziran kamioiak.

Goizez jan genduan ogibitatekoz gengozan, jo-laserako baiño aoko ortzidiarentzat lana aurki-tzea obe izanik, ez bat eta ez beste egin gabe, barrien barriz berebilletara. Barriro gatoz len-go, bidetik, Iruña-rako lorratzari jarraituz. Ezin esan dautzuet zer ordu zanik eta, Iruña-ra eldu gintzazanean gauerdi-goizalde izan zala, bai oster.

Asteko izateko zan zera, gizona gizona ilten asirik egoan. Astirik eta tarraka-marraka urian sartu gintzazaneko gizonak igezka ebiltzanak, txispadunak atzetik eta txispa eginik amorruez

jarraitzen eutsalarik. Asiera besterik ezan izan. Gero etozan geroakoak.

Garagar illaren 17an, gauan, aditu gintzazan zer edo zer gertatzen zala, zer gertatzen zan ez genkialarik gengoan orduetan bereta.

Ikusi ezarren guk, sua gero eta biziago eta urrago geunkan. Bost tiroaz joaten gintzazan len, espetxe eta beste lekuen batzuetara jagole egitera; orain azkeneko egunetan barriz, kartutxera izeneko orreik beterik darabilguz. Egn batez “reten” egiten gengoalarik, GENERALA be jo euskuen, gudarien, gertakera ikusi al izateko. Agintan euskuena ondo betetan genduan, zertarako izan zeitekean jakin gabe.

Gudaritzan 6 illebate daroadaz, garagarren illean gengoan eta ondo nondik eta norako bidean etorren urdaritasunak egunetik egunera sustraiak emoten egoan, artegasuna be, alakoxea zan eta. Nagusiengandiko agindubearrak zorrotzagotzen joiazan, eta neurri berean gidariak, be, alaxe eginbearrean gintzazan, esaten euskuena zeatzago bete eikeguan.

Labea berotzen egoan suaren barririk ez-genkian ezertxorik be, garragar illaren 17 gau arte. Egunak geroago bere ez-genkian gauza andirik eta garbirik. Lapikoa baiña guk jakin ezarren borbor izango zan, egozten, ziur askorik.

Beste zerrenda batzuetan GENERALA aitatu dotana, oraingo bi bider aditzera emotera nartortzue.

Egun bitan, bat bestearen atzean da otoz-otoan GENERALA deia izan izan genduan, “disziplin” ta bilkura nola egiten genduan nagusiak ikusi al izateko.

Suak, ikusten eztogun suak labe berotua beroagotzen diardu.

Izkilluak, fusil izeneko izkilluak egun areik arte arazan izaten genduazan, azken batean baiña, guda-sua biztu baiña lentxoago, oe-buruan ipiñi arazoten ginduezan.

Eltzea, lapikoa borbortsuago egiten ari dala dirudi. Balak, guda-ornikai edo ziranak ziralakoak espetxe ta beste toki garrantzitsuen bat zaintzera joaten gintzazanean, lana amituz gero kendu egiten euskuezan.

Egun areitan baiña garriko zakelak biak beterik eta beti ta beti gurekin erabili bear genduzan, otoz-otoko bilkura deien bat eta, nonbaitera iraduz joanbearren bat izango ba genduan, al genduanik azkarren gertaturik izan geitean.

Guk gudari gixago besterik ezgiñanok, guda egiteko zirduen gertalanarekiko izpurrik ez zipitzik ezgenkian.

Zaldua-tik, Zaragoza-tik ekarri genduzan izkiliu ta soñekoak gugandik eroatera etorri ziran arte, alantxe gengoan, ezer jakin barik, itsu eta gor.

Etorten bai ziran gizonak, eta bakotxak artzen ebana arturik joaten ziran euraen lekuetara, karrizak eta gogotsu.

Gudariak etxean, koartelean gengoan, egun batez baiña bazkaltzen gengozalarik kapitoiak itz: «Biar goizean goiz beste ibiltaldi bat egingo dogu Bidasoa-ko Bera-ra». Batzuek ixilik, besteen batek «ori dot eta». Meatz errietatik, Enkartaciones-etatik gu baiño beranduago etorriak eta urteen bi zarrago zanak eskua jasorik «biba ori ta olakoak» esatera ausartu zan. Abizena Lanbarri eban. Mutil ona zan, lagunartean beti giro onekoa eta politikatzaz ezaban iñoiz ezer esan. Besoa jasotze arek zerbait bai ekiala adierazo gura euskun.

Eguna etorri zanean kaleratu gintzazan, ez baiña ain goiz kapitoiak esan euskun lez. Arratsaldea zan eta, Iruña-ko zoko baten gengoan zer egin bear ete genduanaren zai. Gengoan leku aretan

bi emakume mutxurdin ebiltzazan atzera ta aurrera, zerbait bai-zirala esan gurarik.

Berebillak bai etozan, ni eroango ninduna arrautz osokola lango txiki kazkarra. Amabosten batek igon gintzazan bere ganera, orduen beten geldirik egoteko. Eta ganean gengozanean, non ara etozan mutxurdin biak gurdi baten eroanala eskapularioz gudarien paparrean jartzea. Beste bat be, an ebillan, urbil egoan estankotik kebedarra arturik gudarien artean sakabanatzen. Garriarte zabala, tripotx andia, gogotsua eta abedea zan.

Non eta zelan eraturik ez genduan aurkitu, eta gengoan bezela urten gintzazan ezertoki barik, alkarri ta berebil txikiaren ertzai ondo loturik.

Ibili eta joan, joan da ibili, bideak beteko «caravana» egiten genduan nora eta zertara goazen ezgengkiala.

Eta zeintzuk bidetatik giñoiazan?. Iruña eta Naparroa-ren barrik orain bere gitxi dakit, ordu artan askozaz be, gitxiago. Estakit zein bidetatik joan giñan, izarpean gaua igaroz goizean goiz barriro bere burdira; eta ezin dot gogoratu

Zubieta ala Goizueta izan zan, erriko lenengo etxeetan aurteginik, eguzkiaren lenen printzetan Bidasoa-ko Beran gegozan.

Bidasoaren errian, Bera-ko etxeak utsiturik egoazenen irudiko ziran, iñor ez paitzan agiri. Karabineru gitxi batzuk agiri ziran, guda turuta entzun barik edo, bakerik zerutarrenean.

Errian jatsi ta, oñez giñoiazan guda-tokira, Endarlaza-ko zubi-alderantz egoan basora. An zan suak eta garak inpernua irudian. Santander-koa ta biok fusil ametralladorakin ardibide baten gengoan geure buruak zaindu ezinik. Teniente beratxoago egoan, eta gure izkillua ez entzutean berak, aulan iñoskun: «Ametralladora batan aquella casa». Eta guk, akella ta akulla non ziran begiratu barik, eta burua lurrean sarturik, tarra-tatak ereñozoten geuntzan da, danak pozik egozan.

Olan emon genduan eguna, tiro-tiroka, bizitzari eutsi arazoten. Ilundu baiño len barriro erriratu gintzazan, onez eta pakez.

Bera-ko errian ez jan da ez edan, gaba emon bearrean gintzazan bakoitzak al eban eran, urrengo goiza etorriko zan arte: Santiago eguna.

Santiago eguna Bera-n emon eta, barriro bere lengora nator: norako bidan sartu gintzazan ez-takidala. Goizan goiz kamioietan, bideak zear oñez, basoetan gora ta mendietan beera arru andietatik aurrera etzaian lorratzen billa.

Santisteban-en bazkaldu genduan bein, nondik gentozan ezgenkiala. Beste bein ibiltekoak ibilirik Aya-ko arkaitzen ur samartik Oiartzun-go erriaren egal bateraño etorri gintzazan, gau iga-rotzera, Mola-ren gudariak.

Ia illundurik egoan, ondoko baso tunturrean gudari gorriak ikusten genduzan, da illundu zanean etxondoan UHPek entzun be bai.

Zer egin ginkean alako une bildurgarri aretan? Moltzo batz geurekautan urten, etxondoan arakatu; ukuluan, kortan aska aienuka egoan erreketete bizargea ikusi eta lo egiteko lekua aurkitu. Lagun bi beien askapean sartu gintzazan, ixilik eta muxilik.

Kabua, gure kabua goizalderuntz beren mutillen billa nabaitzen genduan da, bildurraren bildurrez lagun biok ixilik.

Aurkitu ginduezan. Ni jagi nintzan da, bestea bere bai. Etxean zan aterik bildurgarriene-tan jagole ipiñi ninduen, da bildurrez eta dardarka antxe egonbearrean nintzan, egunaren argia ikusi arte.

Amaitu zan gaua ta etorri zanean eguna, danok asi gintzazan aldapetan beerra, Oiartzun-era. Goiza zan, da goizegi zalako edo, andrazko bat ikusi genduan elizatk karra-sika urtetan. Zorua iru-dian.

Lezo-rako bidea erreke-teak aurrera jo eben, da nire laguna ta biok eliz-torrera bial-du ginduezan, andik, ezer ba-zan tirokatzeko.

Aurrera jo eta atzera egin, kamioi txiki bat ikusi genduan illez beterik Oiartzun-go illerrirako bidean.

Bein goian da beste bein bean, egun batzuk emon genduzan Oiartzun erri aretan.

Antxe, Oiartzun-en itxartu nintzan zer egiten giñarduan. Eliz-torrean gengozeanean batzokia aurkitu eben da, barrura sarturik eizan arasa txiki, ingi ta ingurrazti, ikurriña ta en-parauak enparantzan erre ebezen. Erre be danakaz bat eginik.

Orduantxe itxartu nintzan, onduantxe begiak zabaldu, orduantxe neure Erri onen aurka nenbillala azur-muñetan nabaitu. Gudatik iges egiteko beste batzuek be bai-zirala oartu.

Oiartzun-go egunak ba-kez emon genduazanean, Pikoketa-rako bidean jarri gintzazan, erreketete ta guda-riek batean. Erreketeak aurretik eta guda-riek arein orpoan basoan sakabanaturik.

Ibilian gorantz egiñez tiro gitxi batzuek entzun genduzan, dalako baten ondoan neunkan asturias gudaria, lurrera jausi zan, aienaka. Eper-mazallan jo eben.

Zaurituari laguntzen gengozanean, kapitaia be gurekin, erreketek aurrera Pikoketa-ko etxeraño. Besteak be aguro eldu giñan.

Pikoketa-ra iritxi gintzazanean 13-15 gizon lurrean egozan etzunik; batzuek oraindik arnasaz, besteak arnasaz barik. Arnasadun da arnasa bakoak azken-azkeneko epaiaren begira. Pistolarik ezeukan erreketek, eukanari eskaturik, tiroka inarduan illik eta ez ilgo bai ilgo egon ziran danai. Tiro de gracias jotea izan zan.

Bai egoan Pikoketa-ko etxe zar aretan, ateurrean erailik izan ziranak baiño, Irun (Urantzu) ra igesian alde egin ebenak.

Erreketeak arein atzetik jarraiki, eta gu guda-riok, arreik-andi etorri leitekezan barrien zai izan gintzazan, izentatu euskuezan lokietan zur.

Errekatxo txikia etorren Pikoketa-tik urbil sasi-rik-sasi eta, bidetxiorra be uraren ondoan. «Zagoz emen» esanik, aurreruntz egin eben.

Kabuak esan da nik egin, bakarrik nintzan izkillua lepoan arturik amabost-ogei urratzen barruan, zenbait arazo aztertzeke aukerarik egokienean. Eta aukera egokienean nintzalarik, ogetabien bat urtetako neskatillak, burua agertu sasi-urartetik. Ezkutatuak bi izan ziran. Biga-

rrena be, lenengoak egin ebana egin eban. Burua argitaratu, nik ikusi eta, arei k berezkutatu, une laburrean izan zan.

Begizko keñu idurikoa egin neutsien. Zer egin neikean besterik, uretan blai bustirik eta neure alderdikoak zirala jakinik geroz! Ezertxorik esan gaberik, pititxo bat berago jatsi nintzan, ez ikusia eginbearrez.

Eta alan nengolarik, erreketek bi etozan “gorrien” atzean jarraika joan ziran areitakoak, arratsaldeon esan ondoen neska biak ikusi ebazan.

Gora! garrantz esanik, neska biak jagi ziran, okotxeraño uretan da biek bardin jantzirik. Errekete biak aurretik eta neskatillak orpoan eroezela alde egitean, ezpanen barruan neukena esatera ausartu nintzan, erdi ixilik bazan be, Gaxuak, gazuak. Ea bata, nire itzak entzutean, eskuan eukan puñuelo gorri bustia, atzeko aldetik, lurrera jaurti eban. Bilbo-ra etorrita geroagotan be, neugaz neukana. Pikoketa-ko etxondoara ez nintzan geiagotan urreratu. Inguru-minguru nenbillan.

Eta lagunene esanetatik dakit, ildakoen ondoan izan zirala, esaten eutsazien agokadarik garra-tzenak entzun da entzun azken ordu goibelarrarte. Egun berean erail ebezan.

(Jarraituko da)